

Historia Agriculturae XIV aangeboden aan H.J.L.Vonhoff, CdK Groningen, 1983. Links de auteur, dr. J. Bruin, rechts rector magnificus prof. dr. L.J. Engels

Vijftig jaar NAHI. Een halve eeuw agronomisch historisch onderzoek*.

Michiel Gerding

Landbouwgeschiedenis

Op 28 februari 1949 richtten prof.jhr.dr. P.J. van Winter en N.G. Ad-dens zich tot het bestuur van de Vereniging voor Hoger Landbouwon-derwijs te Groningen met het verzoek om als oprichter te fungeren van een instituut voor de bestudering van de geschiedenis van de land-bouw. Het terrein van de landbouwgeschiedenis was te lang veron-achtzaamd, zo vonden zij. Sinds de tijd van de negentiende eeuwse Nederlandse Landhuishoudkundige Congressen hadden maar weini-gen zich er mee beziggehouden. Pas met de oprichting van de Studie-kring voor de geschiedenis van de landbouw in 1939 was daarin daad-werkelijk verandering gekomen. De Studiekring genoot ruime belang-stelling, maar juist daardoor werd de behoefte gevoeld aan een in-stelling waar een boekerij op het gebied van de landbouwgeschiedenis kon worden opgebouwd en waar het terrein voor de beoefenaren geëffend werd met behulp van bibliografische hulpmiddelen en geordend en gepubliceerd bronnenmateriaal dat voortdurend werd aangevuld. Zo'n instituut kon naar de mening van de initiatiefnemers het best worden gevestigd aan de Rijksuniversiteit te Groningen, waar met ingang van het cursusjaar 1948-1949 een economische faculteit was gestart, waaraan een vooraanstaand beoefenaar van problemen uit de geschiedenis van het economisch leven ten plattelande was verbon-den in de persoon van prof.dr. B.H. Slicher van Bath. Bovendien was Groningen bij uitstek de stad die voeling had met het agrarisch leven en de wetenschappelijke bestudering daarvan.

Aanloop

Intensieve besprekingen door een groep belangstellenden uit kringen van landbouw en wetenschap waren aan het verzoek aan de Vereniging voorafgegaan. Deze besprekingen, op initiatief van de curatoren, hadden onder voorzitterschap gestaan van de Commissaris van de Koningin in de provincie Groningen E.H. Ebels. Deze was tevens curator van de Rijksuniversiteit te Groningen en voorzitter van bovengenoemde vereniging. Eerder was Ebels voorzitter geweest van de Groninger Maatschappij van Landbouw. Centrale figuren in het streven waren echter Van Winter en Addens. Van Winter was hoogleraar in de geschiedenis na de middeleeuwen in Groningen en Addens was een Groningse herenboer uit Bellingwolde die in het hoofdbestuur van de Groninger Maatschappij van Landbouw een vooraanstaande rol had vervuld. Tevens had hij zich ontpopt als historicus met enkele belangrijke publicaties over de Groninger Mij. Hij was voorzitter van de Studiekring.

De gedachte aan een apart instituut was voor het eerst geopend in december 1947 door mr. J. Baert tijdens een bijeenkomst in Amsterdam van de in 1939 gevormde Studiekring voor de geschiedenis van de landbouw. Het leek Baert het beste om in contact te treden met prof.dr. N. W. Posthumus om te bezien of aansluiting bij het Nederlands Economisch Historisch Archief tot de mogelijkheden behoorde, maar de rest van het bestuur van de Studiekring wilde zich wat dat betreft niet vastleggen. In zijn verslag van deze vergadering aan Van Winter op 1 maart 1948, ging Addens nog uit van het onderbrengen van een instituut bij hetzij de Landbouwhogeschool te Wageningen hetzij de Groninger universiteit. Uit Wageningen had hij hoopvolle berichten vernomen over de vestiging van een leerstoel agrarische geschiedenis, terwijl in Groningen gewerkt werd aan de oprichting van een economische faculteit (met agrarische inslag).

De financiering van een agronomisch-historisch instituut als een afzonderlijke organisatie, geraamd op ca. 20.000 gulden per jaar, op te brengen door de landbouwsector zelf, achtte Addens volstrekt uitgesloten. Wel vond hij het reëel dat voor bepaalde onderzoeken van zo'n rijksinstituut door de landbouworganisaties betaald zou worden. Addens zag uiteindelijk twee goed samenwerkende centra van agronomisch-historisch onderzoek ontstaan, in Groningen en in Wageningen, met de Studiekring als forum waar beoefenaren en belangstellenden, landbouworganisaties en individuele landbouwers elkaar

konden treffen. Van Winter had begrijpelijkerwijs van begin af aan een sterke voorkeur voor vestiging van het instituut in Groningen en liet er geen gras over groeien. In het voorjaar van 1948 werd dr. B.H. Slicher van Bath benoemd tot hoogleraar in de economische geschiedenis en dat zag Van Winter als een uitgelezen opstap. Hij vroeg Addens om diens uitstekende contacten in de landbouwwereld aan te boren om bestuurlijke steun te verkrijgen en liefst ook financiële bijdragen voor de instandhouding van het instituut. Over de steun van het departement van Landbouw was Addens aanvankelijk wat voorzichtig, de hogere functionarissen die hij daar kende, waren Wageningers en allicht niet zo makkelijk warm te krijgen voor een Gronings plan.

De beide initiatiefnemers streefden er naar om een stichting te vormen met een zo breed mogelijke vertegenwoordiging vanuit de landbouwsector zelf. Daartoe legden zij contact met de Stichting voor de Landbouw (later omgevormd tot het Landbouwschap) waar zij in de uit de Groninger Maatschappij van Landbouw afkomstige voorzitter H.D. Louwes een trouwe medestander vonden. Tot hun teleurstelling bleek echter dat de Stichting niet mee wilde doen (laat staan betalen) en dat ook de samenstellende partijen, de landbouworganisaties, niet wilden participeren, met uitzondering van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw Comité (voorzitter H.D. Louwes). De Katholieke Nederlandsche Boeren- en Tuindersbond en de Nederlandse Christelijke Boeren- en Tuindersbond zagen geen taak voor zichzelf weggelegd, terwijl van de drie landarbeidersbonden alleen de Algemene Landarbeidersbond bereid was een eenmalige donatie van honderd gulden te geven. De Nederlandsche Christelijke Landarbeidersbond stond wel sympathiek tegenover het initiatief, maar zag geen reden op te treden buiten de Stichting voor de Landbouw om en van de Nederlandsche R.K. Landarbeidersbond "St. Deusdedit" werd geen antwoord ontvangen. Ondanks deze teleurstellende respons gingen Van Winter en Addens onverdroten voort en bleven in de conceptstatuten vijf zetels in het stichtingsbestuur van het NAHI voor de Stichting voor de Landbouw gereserveerd.

Van begin af aan hadden de Groningers zich verzekerd van Wageningse steun. In de socioloog prof.dr. E.W. Hofstee, zelf afkomstig uit Groningen, vonden zij een warm voorstander van het idee. Weliswaar leken er tegelijkertijd in Wageningen goede kansen te bestaan op de instelling van een leerstoel in de agrarische geschiedenis, maar een geheide kandidaat zoals Slicher van Bath in Groningen had men op dat moment nog niet op het oog. Het zou er op uitdraaien dat

in 1949 een buitengewoon hoogleraarschap aan de Landbouwhogeschool werd gevestigd, dat eveneens door Slicher van Bath bezet werd (voor een dag in de week).

Ook elders in de Nederlandse wetenschappelijke wereld werd steun gezocht. Voor elke universiteit met een economisch-historische leerstoel werd een plek in het NAHI-bestuur ingeruimd: de universiteiten van Groningen, Amsterdam en de VU alsmede de hogescholen van Wageningen, Rotterdam en Tilburg. Tenslotte kregen ook de Vereniging het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief, de Studiekring voor de Geschiedenis van de Landbouw (afdeling van het Nederlandsch Genootschap voor Landbouwwetenschap), de curatoren van de Rijksuniversiteit te Groningen en de Vereniging voor Hoger Landbouwonderwijs te Groningen een bestuurszetel toegekend.

Vliegende start

Op 30 juli 1949 kwam het voorlopig bestuur van het Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut voor het eerst bij elkaar. Onder voorzitterschap van Van Winter troffen zich daar Addens, penningmeester, Slicher van Bath, secretaris, Hofstee, H.D. Louwes en prof.dr. Z.W. Sneller, hoogleraar economische geschiedenis aan de Vrije Universiteit en samensteller van een recent overzichtswerk van de geschiedenis van de Nederlandse landbouw. Afgezien van een bespreking van de statuten en van de taken en positie van een aan te stellen directeur, kon het bestuur nog niet veel doen. Eerst zou er meer duidelijkheid moeten komen over de financiering van het instituut. Wel was inmiddels duidelijk geworden dat het Koninklijk Nederlands Landbouw Comité bereid was een gedeelte van zijn bibliotheek aan het instituut ter beschikking te stellen. Ook de doubletten van negentiende eeuwse tijdschriften uit Wageningen zouden richting Groningen kunnen gaan. Een half jaar later, op 21 januari 1950, kwam het volgens de statuten benoemde algemene stichtingsbestuur voor het eerst officieel bijeen. De Stichting voor de Landbouw was inmiddels omgegaan en nam alsnog zelf en middels de zes organisaties deel aan het bestuur. Tevens werd besloten het NAHI een subsidie van zesduizend gulden te verstrekken. Toen in juli ook het Ministerie van Landbouw zich bereid toonde eenzelfde bedrag beschikbaar te stellen en een zetel in het bestuur in te nemen, kon besloten worden om het

instituut daadwerkelijk van start te laten gaan en de werving te starten voor een directeur. Hiervoor viel het oog op dr. J.M.G. van der Poel.

Van der Poel was geboren in 1920 en had tussen 1940 en 1947 rechten gestudeerd aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Zijn belangstelling voor de landbouwgeschiedenis was gebleken uit het keuzevak Landhuishoudkunde dat hij bij prof.dr. G. Minderhoud had gevolgd. Deze had hem na zijn afstuderen een betrekking bezorgd als adjunct-secretaris van het College van Rijksbemiddelaars en was zeer tevreden over hem. Daarnaast had Van der Poel in hoog tempo gewerkt aan een proefschrift getiteld *Heren en boeren. Een studie over de commissiën van landbouw (1805-1851)* waarop hij in 1949 in Groningen promoveerde in de rechtenfaculteit. Op 1 december 1950 kon hij als directeur van het NAHI met zijn werkzaamheden beginnen in een kamer aan de Oude Boteringestraat 44, die gedeeld moest worden met het instituut voor sociale en economische geschiedenis van Slicher van Bath. Hij ging voortvarend van start met het opbouwen van de bibliotheek en het aanleggen van de bibliografie, wat gezien werd als de eerste prioriteit van het NAHI. In 1953 kon het eerste deel van de instituutsreeks *Historia Agriculturae* worden uitgegeven (bij J.B. Wolters te Groningen) met daarin de internationale landbouwhistorische bibliografie over het jaar 1950, een onbekende verhandeling uit 1812 van Jan Kops, de eerste Nederlandse landbouwkundige ambtenaar, alsmede het eerste deel van de landbouwenquête van 1800 dat betrekking had op Noord- en Zuid-Holland. Het gehele nummer was bezorgd door Van der Poel, die ook buiten de *Historia* bijzonder productief was. In 1952 had hij in het *Landbouwkundig Tijdschrift* een bibliografisch artikel gepubliceerd onder de titel 'Het Nederlands agronomisch-historisch instituut en de beoefening van de landbouwgeschiedenis in binnen- en buitenland', terwijl een jaar later de *Wegwijzer in de landbouwgeschiedenis* van zijn hand verscheen, ook weer vooral een bibliografie. In opdracht van de Vereniging het Nederlandsch Landhuishoudkundig Congres stelde hij ter gelegenheid van zijn honderd jarig bestaan in 1953 een publicatie samen over de verslagen van het congres tussen 1846 en 1853.

Hoewel de opbouw van een bibliotheek van boeken en periodieken voorop stond, daarin gesteund door een subsidie van de Stichting voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO) en door talloze schenkingen, werden ook archivalia verzameld. Deze werden echter niet bij het NAHI zelf opgeslagen, maar in bewaring gegeven bij de relevante rijksarchieven in de provincie. Op de familiepapieren van

Jan Kops echter wist het NAHI niet de hand te leggen, die waren bestemd voor de Universiteitsbibliotheek van Utrecht.

Ondanks de voortvarende start van het NAHI droegen van meet af aan slechts enkele partijen bij aan de structurele financiering van het instituut: het leeuwendeel werd gefourneerd door subsidies van het Ministerie en van de Stichting voor de Landbouw, terwijl er ook een niet onaanzienlijke jaarlijkse bijdrage was van de Nederlandsche Heide-maatschappij. De totale begroting voor 1954 bedroeg ruim 13.000 gulden, waarvan het meeste opging aan salariskosten e.d. van de directeur. In dat jaar bleek al wel dat de financiële basis onder het NAHI te smal en te wankel was, met name door de snel oplopende post voor sociale lasten. In een uitvoerig schrijven d.d. 22 maart 1954 richtte het stichtingsbestuur zich rechtstreeks tot minister Mansholt met het klemmende verzoek ‘.. over te willen gaan tot verlening van de Rijksbijdrage in de vorm van een aanstelling van de Directeur in de rang van Landbouwconsulent’. De minister antwoordde positief bij beschikking van 31 mei 1954, waarvan het stichtingsbestuur op 20 september 1954 in kennis werd gesteld. Volgens de beschikking werd aan de Directie van de Landbouw van het Ministerie een wetenschappelijk hoofdambtenaar verbonden ‘.. die zich een benoeming tot Directeur van de Stichting 'Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut' moet laten welgevalen’. Dit alles weerhield Van der Poel er niet van om in totaal vier delen van *Historia* te bezorgen.

In 1956 moesten het NAHI en de universiteit een belangrijke veer laten. Slicher van Bath kreeg een ordinariaat in de agrarische geschiedenis in Wageningen aangeboden met de mogelijkheid om met een volledige wetenschappelijke staf een geheel nieuwe Afdeling Agrarische Geschiedenis op te bouwen. Naast ir. H.K. Roessingh, die hem in Wageningen al sinds 1952 assisteerde, was de eerste die hij meenam Van der Poel, die onder andere tot taak kreeg een landbouwmuseum op poten te zetten. Ook drs. J.A. Faber kwam uit Groningen mee. Slicher van Bath werd aan de universiteit opgevolgd door dr. E.H.Ph. Baudet, die weliswaar alras bestuurlijk bij het NAHI betrokken zou worden, maar wiens eigen onderzoeksprogramma, anders dan zijn voorganger, weinig verwantschap vertoonde met agrarische geschiedenis. Overigens bleef Slicher van Bath secretaris van de Stichting NAHI.

Documentatie

Opvolger van Van der Poel werd dr. L.S. Meihuizen, die als chartermeester werkzaam was bij het rijksarchief in Utrecht en eerder tijdelijk directeur was geweest van het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem. Het NAHI was, mede vanwege de snelle groei van het boekenbezit in de tussentijd al twee keer verhuisd, eerst intern binnen de Oude Boteringestraat 44 en in 1955 naar de Grote Markt 26. Het stichtingsbestuur had inmiddels zijn geregelde loop gekregen: landbouwsector, wetenschappelijke wereld en bestuurlijke wereld hadden hun vaste plaats en benoemden regulier opvolgers als zich een vacature voordeed. Meestal vergaderde het algemeen bestuur één keer per jaar, terwijl het dagelijks bestuur een keer of twee à drie bij elkaar kwam. Naast de directeur zelf, die op de loonlijst van het ministerie stond, kwamen er allengs wat ondersteunende krachten bij die of door de Groningse universiteit betaald werden of via een bijzondere regeling van sociale zaken het instituut kwamen versterken. Het ging vooral om een wetenschappelijk geschoold bibliograaf en om bibliografische en administratieve (hulp)krachten. Voor sommige wetenschappelijke projecten kreeg men af en toe beschikking over tijdelijke krachten, zoals student-assistenten of pas afgestudeerden. De nadruk van het instituut verschoof enigszins van het onderzoek naar de documentatie activiteiten. Meihuizen was duidelijk wat minder productief dan Van der Poel die de eerste jaarboeken goeddeels in zijn eentje had volgeschreven. *Historia Agriculturae* kon de status als jaarboek dan ook niet langer handhaven en verscheen allengs met grotere tussenpozen. In het begin van de jaren zestig leidde die publicatieachterstand binnen de commissie van toezicht, die was ingesteld om de wetenschappelijke bezigheden van het instituut te begeleiden, wel tot enige zorg, maar directe gevolgen had die nog niet. Het gaf wel aanleiding tot een duidelijker beleid met betrekking tot de publicaties waarbij de bibliografie en de bronnenuitgaven voorop bleven staan. Wat dat laatste betreft kwamen in de jaren zestig twee projecten boven drijven, de graanprijzen en de plakATEN. Het NAHI beschikte over een verzameling graanprijzen die men van plan was uit te typen en in de reeks te publiceren. De administratieve kracht de heer E. Jager, die sinds 1956 bij het instituut werkte, werd met dit werk belast in de uren die hij naast zijn reguliere werk beschikbaar had. Een ander plan was om overheidsplakATEN met verordeningen, reglementen, bekendmakingen etc. op het terrein van de landbouw en de verkoop van agra-

rische producten in samengevatte vorm te publiceren. Hiervoor werd aanvankelijk een student-assistent aangetrokken. Het werk aan de bibliografie ging intussen door, hoewel de bibliothecaris dr. J.H. Vrieling, die in 1958 gekomen was, in 1967 het NAHI verliet om wetenschappelijk hoofdmedewerker te worden aan de theologische faculteit waar hij was gepromoveerd. Drs. Henk van Zon, die uit het middelbaar onderwijs afkomstig was, volgde hem in 1968 op.

In de tweede helft van de jaren zestig kwamen ook gesprekken op gang binnen de Groningse universiteit over de positie van het NAHI. Afgezien van de directeur werd het instituut inmiddels geheel door de universiteit betaald en men begon zich af te vragen of de band niet wat verstevigd zou moeten worden. In eerste instantie ging dit niet verder dan de wens om de inbreng van Groninger hoogleraren van verwante vakgebieden in de commissie van toezicht wat te vergroten en er naar te streven om een dagelijks bestuur te vormen van leden uit Groningen of de naaste omgeving. Van Winter en Addens waren in 1965 afgetreden wegens hun gevorderde leeftijd. J. Tuin, benoemd door de curatoren van de universiteit, nam het voorzitterschap op zich.

Zijden draad

In 1970 verhuisde het NAHI naar de Vismarkt 40, waar het onder andere beschikking kreeg over een brandvrije kluis, zodat ook archivalia voor onderzoek tijdelijk gedeponeerd konden worden. Een nieuw dagelijks bestuur trad aan onder voorzitterschap van de heer R.J. Clevering, die in het stichtingsbestuur zat vanwege de rijksuniversiteit. Mr. A.F. Stroink uit Haren ging het secretariaat bekleden en prof.dr. P. Gerbenzon, Gronings rechtshistoricus, het penningmeesterschap. Het secretariaat was vacant gekomen door het plotselinge overlijden als gevolg van een verkeersongeval van prof.mr. F.X.X. Cerutti, samen met H.D. Louwes een van de architecten van het Landbouwschap. Hij had in 1960 het secretariaat van de stichting NAHI overgenomen van Slicher van Bath.

De ruimere behuizing en het aanhalen van de banden met de universiteit leken wel enig effect te sorteren want het jaarverslag over 1971 kon melding maken van een grotere toeloop van belangstellenden, onder wie de nodige studenten. Zo vonden er nu colleges landbouwschiedenis plaats voor geografiestudenten die bij Baudet economische geschiedenis volgden. Met de graanprijzen wilde het nog niet zo vloten, want de heer Jager verliet na vijftien jaar het NAHI om

op het bureau van de medische faculteit een aantrekkelijker positie te gaan bekleden. Hij werd met ingang van 1972 opgevolgd door drs. Wigbolt Tijms die het graanprijzen project van hem overnam. Meihuizen zelf had intussen de taak op zich genomen om een hoofdstuk te schrijven over de agrarische geschiedenis tussen 1500 en 1880 in de *Historie van Groningen*. 1971 was ook het jaar van overlijden van N.G. Addens, een van de grondleggers van het NAHI en bestuurslid tot 1965.

Ondanks deze positieve start van het derde decennium van het instituut moeten de jaren zeventig gekenschetst worden als het tijdvak waarin het voortbestaan van het NAHI aan een zijden draadje hing. Zowel interne als externe factoren waren daarvan de oorzaak. Intern werd na het aantreden van Tijms al snel duidelijk dat het graanprijzen project schromelijk onderschat was. Er bleken veel meer bronnen op veel meer plekken beschikbaar die ook in het onderzoek betrokken dienden te worden en bij een aantal fundamentele problemen op het gebied van de prijsgeschiedenis was nog nooit stil gestaan. Een grote hoeveelheid grafieken die door een geïnteresseerde tekenaar van het Geografisch Instituut met de hand waren vervaardigd bleken de toets van de wetenschappelijke kritiek niet te kunnen doorstaan. Externe adviezen van prijshistorische deskundigen (o.a. uit België) door de commissie van toezicht leidden tot een grondig herziene opzet, waarvan Tijms de uitvoering in handen kreeg gelegd. Uiteindelijk verschenen de graanprijzen in twee dikke delen (XI-1 en XI-2) van de *Historia* in 1977 en 1983. Daarvoor nog, in 1976, was Tijms gepromoveerd op een economisch-geografisch proefschrift over de geschiedenis van een Franse kaas: *Le Saint-Nectaire : l'histoire d'un fromage d'appellation d'origine dans son cadre géographique et économique*.

Vraagtekens waren ook gerezen bij de opzet van het plakkaten onderzoek. Het afzonderen van alleen agrarische plakkaten bleek niet goed mogelijk (en zinvol) terwijl er voor de verschillende steden en regio's vaak van zeer gelijksoortige plakkaten sprake was. Besloten werd daarom om het onderzoek te beperken tot de provincie Groningen, maar wel alle plakkaten tussen 1594 en 1795 in bewerkte vorm op te nemen. Het project, waaraan Th.J.M. Lindner als student-assistent een hoop werk had verzet, werd voltooid door dr. J. de Bruin en verscheen in 1983 als *Historia Agriculturae XIV*.

Bij de basisactiviteit van het NAHI, de landbouwhistorische bibliografie, kwam men tot de ontdekking dat in Boedapest eveneens

gewerkt werd aan een internationale agronomische bibliografie. Dit leidde er toe dat men zich ging concentreren op de Nederlandse literatuur. Een en ander bracht begrijpelijkerwijs ernstige vertragingen met zich mee in het verschijnen van de *Historia* en veroorzaakte interne spanningen en een moeilijke verhouding tot het bestuur. Het had tot gevolg dat Meihuizen in 1975 vervroegd terugtrad. Hierbij trad bovendien een rechtspositioneel-technisch probleem rond zijn persoon aan de dag. Door een wetswijziging konden alleen nog personen in dienst van publiekrechtelijke instellingen onder de Pensioenwet vallen. Meihuizen als werknemer van de stichting, dreigde op deze manier het ambtenarenpensioen te ontgaan waarop hij wel recht meende te hebben.

Over deze moeilijkheid en over de toekomstige positie van de directeur van het NAHI voerde het stichtingsbestuur op 29 augustus 1975 overleg op het Ministerie van Landbouw. Dit mondde uit in een nieuwe constructie, zowel voor het NAHI als voor de directeur. Deze hield in dat het departement voortaan een geoormerkte subsidie ter grootte van het directeurssalaris zou verstrekken aan de Landbouwhogeschool te Wageningen, die daartoe de directeur van het NAHI in haar wetenschappelijke personeelsformatie opnam. Deze regeling, die een zuiver juridisch-technische grondslag had, heeft bestaan sinds 1976. Bij de overeenkomst over het NAHI tussen de colleges van bestuur van de LH Wageningen en de RU Groningen van 1982 (zie hieronder) werd zij in zoverre aangepast dat de directeur van het NAHI voortaan tot de personeelsformatie van de Rijksuniversiteit zou gaan behoren. Overigens bleef de directeursplaats na het definitieve vertrek van dr. Meihuizen van 1977 tot 1984 vacant. Wel keerde tussen 1975 en 1977 voor een dag in de week Van der Poel terug op het oude nest als interim-directeur, vooral om de lopende college- en tentamenverplichtingen na te komen. Dat was direct merkbaar, want hij moest in 1976 vijftig mondelinge tentamens afnemen. Tevens zorgde hij ervoor dat weer in behoorlijke mate gebruik gemaakt werd van de faciliteiten van het instituut.

Op de rest van het personeel werd intussen door veelvuldige mutaties, ziekte e.d. een zware wissel getrokken. Bijna alle energie ging zitten in het op gang houden van de interne bedrijfsvoering, juist in een tijd dat met aansprekende resultaten naar voren getreden had moeten worden om de buitenwacht van het nut van het NAHI te overtuigen. Dat was nodig, want binnen en buiten de universiteit werden twijfels geuit over de zin van het voortbestaan van een dergelijk apart

instituut, en zo ja, op welke manier dan. Algemeen vond men dat er te weinig binding was met de universiteit zelf en ook dat er van samenwerking met verwante instellingen elders in den lande nauwelijks sprake was. Zo was er in de eerste helft van de jaren zeventig bijna geen contact met de afdeling Agrarische Geschiedenis in Wageningen. Voor een deel zal dat zeker te maken hebben gehad met interne verwickelingen daar, die er in resulteerden dat Slicher van Bath naar de universiteit van Leiden vertrok om zich met de geschiedenis van Latijns-Amerika te gaan bezighouden. Maar wat het NAHI liet zien was over de hele linie niet erg overtuigend. Tegenover een stroom spraakmakende dissertaties uit Wageningen van Van der Woude, Faber en Roessingh bleef het uit Groningen een beetje stil.

De oplossing moest komen van een verdere integratie van het instituut binnen de Groningse universiteit, want iedereen was het er wel over eens dat het NAHI niet opgeheven moest worden, daarvoor was de verzameling te uniek. In eerste instantie werd gedacht aan het onderbrengen van het NAHI bij de vakgroep Economische en Sociale Geschiedenis van de faculteit der Economische Wetenschappen, maar daar werd door deze vakgroep zelf al snel een stokje voor gestoken. Men had daar zo zijn eigen problemen, met name op het terrein van het onderwijs, omdat de faculteit geen personeelsuitbreiding wilde geven voor onderwijs dat voor 70% binnen de Letteren faculteit gegeven werd. Uitbreiding van de vakgroep met het NAHI loste dat probleem niet op en zou zelfs negatief kunnen uitpakken. Ook uitte de vakgroep wat twijfels of het instituut wel genoeg was toegesneden op de vragen uit de praktijk en op de moderne trends in het agro-historische onderzoek, zo liet drs. P. Kooij, secretaris van de vakgroep, per brief aan het College van Bestuur weten. Het stichtingsbestuur zelf opteerde voor een optie als interfacultair instituut direct onder het College van Bestuur, maar dit voelde hier niets voor. Bleef over incorporatie binnen de Letterenfaculteit, waarbij de focus van het NAHI wat meer zou moeten gaan vallen op de noordelijke regio. Gedacht werd aan een regionaal historische toevoeging aan het NAHI. Het zou nog jaren duren voordat voor deze onderbrenging de juiste formule was gevonden. Prof.dr. M.G. Buist van de vakgroep Geschiedenis, later penningmeester van de stichting, speelde hierbij een belangrijke rol. Pas rond 1980 kwamen de eerste blauwdrukken voor de oprichting van een vakgroep Regionale en Agronomisch-Historische Studies op tafel,

waarin ook het Fries en het Nedersaksisch Instituut opgenomen zouden worden.

Voordat de vakgroep RAHS ingesteld kon worden, moest er wel een nieuwe overeenkomst gesloten worden tussen de Colleges van Bestuur van Groningen en Wageningen om de betrokkenheid van de landbouwhogeschool voldoende gestalte te geven en de aanstelling van de directeur te regelen. Ook was het nodig de statuten van de stichting NAHI te wijzigen. Het algemeen bestuur ging samenvallen met een raad van advies en het dagelijks bestuur diende te bestaan uit vertegenwoordigers van de LH, van de RUG en van de Stichting voor Hoger Landbouwonderwijs. Op 21 februari 1983 was het zover en kon de Faculteitsraad Letteren de vakgroep RAHS instellen, bestaande uit de secties Fries Instituut, Nedersaksisch Instituut en NAHI. Historici van de vakgroep Geschiedenis die zich in belangrijke mate bezighielden met de studie van de noordelijke regio zouden eveneens lid worden. Eindelijk kon nu ook weer een nieuwe directeur voor het NAHI worden aangetrokken, die op 1 januari 1984 in functie kwam. Na zeven jaar werd deze plek dus weer bezet, hoewel met drs. P.C.M. Hoppenbrouwers werd overeengekomen dat zijn functie voorlopig werd aangeduid als 'hoofd van het NAHI'.

Rijke oogst van steeds schraler grond

Bij de indiensttreding van Hoppenbrouwers waren een wetenschappelijk hoofdamtenaar, een wetenschappelijk ambtenaar, beiden in volledige en vaste dienst, twee vaste bibliotheekmedewerkers met samen 1,6 dagtaak en een stagiaire voor hele dagen op het NAHI werkzaam. Per 1 februari 1984 kon bovendien een vaste administratief medewerker worden aangesteld voor 0,9 dagtaak. Een jaar later loste het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit een belofte in die het eerder had gedaan, namelijk om na de integratie van het NAHI binnen de Letterenfaculteit uit de centrale beleidsruimte voor vier jaar een voltijdse onderzoeksplaats beschikbaar te stellen ter stimulering van het wetenschappelijk onderzoek in de agrarische geschiedenis. Op deze plaats werd drs. P.R. Priester benoemd, die binnen vijf jaar zijn proefschrift over de economische ontwikkeling van de landbouw in Groningen in de negentiende eeuw voltooide. Zijn promotie vond in 1991 plaats aan de Landbouwuniversiteit Wageningen met prof.dr. A.M. van der Woude als promotor. Het boek werd behalve als *Histo-*

ria Agriculturae XXIV tevens uitgebracht in de serie van de Wageningse vakgroep, de *A.A.G. Bijdragen*.

Henk van Zon was al vijf jaar eerder in 1986 in Groningen gepromoveerd op een proefschrift onder de titel *Een zeer onfrisse geschiedenis: studies over niet-industriële vervuiling in Nederland, 1850-1920*, die overigens niet in de serie verscheen. Van Zon bleef actief in de milieugeschiedenis door tussen 1988 en 1991 een opdracht aan te nemen van het RIVM, het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne voor het schrijven van de tachtigjarige geschiedenis van deze instelling. Tijms bleef zich voornamelijk bezighouden met het onderzoek naar de prijzen van agrarische producten op regionale markten en vond in de archieven van Groningen talrijke bronnen daarvoor. In de documentatie werden sinds 1987 de eerste schreden op het pad van de automatisering gezet door mevrouw A.J.M. Leemhuis.

Hoppenbrouwers zelf bleef zich in het onderzoek voornamelijk concentreren op de al voor zijn aantreden gestarte studie naar de sociale structuur van het Midden-Nederlandse rivierengebied in de middeleeuwen, die in 1992 uitmondde in een, ook weer in Wageningen, verdedigd omvangrijk proefschrift over het Land van Heusden tussen 1360 en 1515. De externe toetsingscommissie die in 1993 moest oordelen over het onderzoek dat tussen 1984 en 1992 was verricht verleende dan ook een positief judicium. Meer dan 80 publicaties bedroeg de productie in deze jaren.

De opname in de faculteit betekende wel dat de bibliotheek op termijn zijn zelfstandige plek zou verliezen. Het lag al langer in de bedoeling van de universiteit om vele kleine instituutsbibliotheken op te heffen en te incorporeren in de centrale universiteitsbibliotheek. Daarnaast zouden de lettereninstituten geconcentreerd worden in de nieuwbouw bij het Harmoniecomplex in de binnenstad en zou er één centrale letterenbibliotheek gevormd worden met een handbibliotheek voor de diverse letterenvakken. Dat betekende dat het grootste deel van de NAHI boeken zou verdwijnen naar de magazijnen van de UB, overigens met de verzekering aan het stichtingsbestuur, dat hierover toch wel enige zorgen had, dat de NAHI collectie voldoende herkenbaar zou blijven. Voordat het overigens zover was verhuisde het instituut in 1984 eerst naar de Grote Rozenstraat, tegenover het Instituut voor Geschiedenis, waar het samen met het Fries en Nedersaksisch Instituut een pand betrok met een behoorlijke gezamenlijke bibliotheekvoorziening. Binnen vijf jaar moest er al weer verkast worden naar de Oude Kijk in 't Jatstraat. Daarmee verloor het NAHI twee

gezichtsbepalende elementen: de eigen huisvesting en de eigen bibliotheek die in open opstelling voor een ieder te raadplegen was.

Het zouden niet de enige ingrijpende veranderingen zijn. In de jaren na 1984 werden de Nederlandse Letterenfaculteiten geconfronteerd met harde bezuinigingsmaatregelen: de landelijke operaties TVC (Taakverdeling en Concentratie) en SKG (Selectieve Krimp en Groei). Vanwege de in 1985 geïntroduceerde nieuwe systematiek voor de verdeling van financiële middelen over en binnen de universiteiten vielen juist in de hoek van de kleine onderzoeksinstituten de zwaarste klappen. Het systeem werkte sterk in het voordeel van grote vakgroepen met veel studenten en een hoge onderwijslast en in het nadeel van kleine instituten met hoofdzakelijk taken op het terrein van onderzoek en documentatie, zoals het NAHI. De haast onvermijdelijke uitkomst van de geschetste ongunstige situatie betekende een sterke reductie in de vaste wetenschappelijke staf van het instituut: van drie volledige arbeidsplaatsen in 1984 naar 1,7 in 1991, inclusief de directeursplaats. In de categorie ondersteunend personeel was de krimp nog groter geweest, zij het dat hier met personeel ook taken (m.n. ten aanzien van de bibliotheekvoorziening) naar elders werden overgebracht. Het betekende onder andere dat in 1991 afscheid genomen moest worden van Wigbolt Tijms, die voor zijn afscheid nog wel het manuscript van Groningse prijzen van agrarische producten had afgerond.

Naast het bloeiende onderzoek lukte het ondanks de bezuinigingen toch om met regelmaat nieuwe afleveringen van *Historia Agriculturae* uit te brengen. In de tien jaar tussen 1983 en 1993 verschenen maar liefst 14 delen met een gevarieerde inhoud: bronnenpublicaties, monografieën en artikelenbundels, voor een niet onbelangrijk deel van de hand van auteurs van buiten de eigen vakgroep en universiteit.

Gewogen en niet te licht bevonden

In 1991 uitte het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij de wens om de activiteiten van het NAHI sinds 1983 aan een evaluatie te onderwerpen. In mei 1994 werd daartoe een commissie geïnstalleerd die onder voorzitterschap stond van de directeur van het Landbouw Economisch Instituut prof.dr. J. de Veer, na diens overlijden opgevolgd door prof.dr.ir. L.C. Zachariasse en waar verder onder andere de economisch historici prof. dr. P. Kooij (uit Groningen) en prof.dr. J.L. van Zanden (van de VU) deel van uitmaakten. In maart 1995

bracht de commissie rapport uit aan de minister. Zij kwam daarin tot een positief oordeel en een aanbeveling tot continuering van het NAHI. Dit was overeenkomstig de wens van de rijksuniversiteit en van het ministerie zelf. Het takenpakket zou in grote lijnen onveranderd moeten blijven, dat wil zeggen documentatie en onderzoek. Dat onderzoek zou meer in het recente verleden gesitueerd moeten worden bij vraagstukken met een zekere beleidsrelevantie. Daarmee zou complementariteit bereikt worden ten opzichte van de koers van de vakgroep Agrarische Geschiedenis in Wageningen. Bij het vacant komen van de leerstoel aldaar in 1997 zou de afbakening opnieuw moeten worden gezien.

Hoppenbrouwers had het werk van de evaluatiecommissie niet afgewacht, per 1 augustus 1994 werd hij universitair (hoofd)docent in de middeleeuwse een gedeelte van de taken waar, totdat zij een functie aanvaardde bij de Letterenbibliotheek geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Daarmee belandde het NAHI opnieuw in een directieloze periode, al nam de inmiddels in de geschiedenis afgestudeerde mevrouw Leemhuis.

De minister reageerde op het rapport in juni 1995. Gesteld werd dat voor hem een adequate beoefening van het wetenschapsgebied van de agrarische geschiedenis uitgangspunt was. Daarbij ging de voorkeur uit naar een samenwerkingsverband van de Landbouwniversiteit en het NAHI. Een directeur wilde hij na 1997 niet meer betalen, maar hij was wel bereid dan op projectfinanciering over te gaan voor onderzoek van ontwikkelingen vanaf 1929. De in de evaluatie uitgesproken voorkeur voor de milieugeschiedenis als een van de thema's was voor LNV van beperkt belang. De bestuurlijke organisatie van het NAHI werd in verhouding tot de omvang nogal complex geacht.

De reactie van het NAHI op het standpunt van de minister leidde tot flinke discussie binnen het stichtingsbestuur. De vertegenwoordiger van de LUW, voorzitter prof. dr. A.M. van der Woude, leidde uit de brief af dat een fundamentele discussie moest plaatsvinden over de plaats en de aard van het NAHI en de relatie tot zijn eigen vakgroep. Het stond al vast dat zijn leerstoel na zijn vertrek gehalveerd zou worden en hij hoopte dat een combinatie met het directeurschap van het NAHI de schade daarvan beperkt zou houden. Hij vond daarin een groot deel van het bestuur tegenover zich, voor wie de vestiging van het NAHI in Groningen niet ter discussie stond. Van der Woude zag zich genoodzaakt om af te treden. De rest van het bestuur, nu onder

voorzitterschap van mr. J.W. Kroon, vond het van belang dat er snel een nieuwe (interim)directeur benoemd zou worden die het NAHI nieuwe stijl op poten zou kunnen zetten, maar dat kwam er niet van. Het werd weer stil rond het NAHI. De zaak leek wel een beetje vast te zitten tussen Groningen en Wageningen.

Een creatieve oplossing

Binnen de faculteit der Letteren deden zich echter wel degelijk nieuwe ontwikkelingen voor. Zo besloot het bestuur om de vakgroep RAHS in zijn geheel op te heffen en de mensen over Geschiedenis en Nederlands te verdelen. Tegelijkertijd werd er een nieuwe afdeling Economische en Sociale Geschiedenis gevormd binnen de studierichting Geschiedenis, als een afsplitsing van deze afdeling aan de faculteit Economie. De serviceverlening aan de letterenstudenten die, zoals boven bleek, in 1976 al een punt was, werd hiermee definitief opgelost. Prof.dr. P. Kooij, sinds 1988 namens de Vereniging voor Hoger Landbouwonderwijs bijzonder hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis van stad en platteland, kreeg de leiding over E.S.G. bij Letteren. Daarmee was de toekomst van het NAHI echter nog niet geregeld. Overleg tussen de rectoren van Groningen en Wageningen leidde er toe dat in Groningen bij Letteren een halve leerstoel Economische en Sociale Geschiedenis werd ingesteld, waarvoor een kandidaat gezocht zou worden die tevens op de halve leerstoel in de Agrarische Geschiedenis in Wageningen aangesteld zou kunnen worden. Het directeurschap van het NAHI zou dan aan beide ordinariaten gekoppeld worden. Kooij werd uitgenodigd te solliciteren en werd per 1 januari 1998 benoemd in Groningen en Wageningen. Het NAHI had daarmee een nieuwe directeur en een vestiging in Wageningen. Het leek wel weer 1949 toen Slicher van Bath op beide plaatsen doceerde.

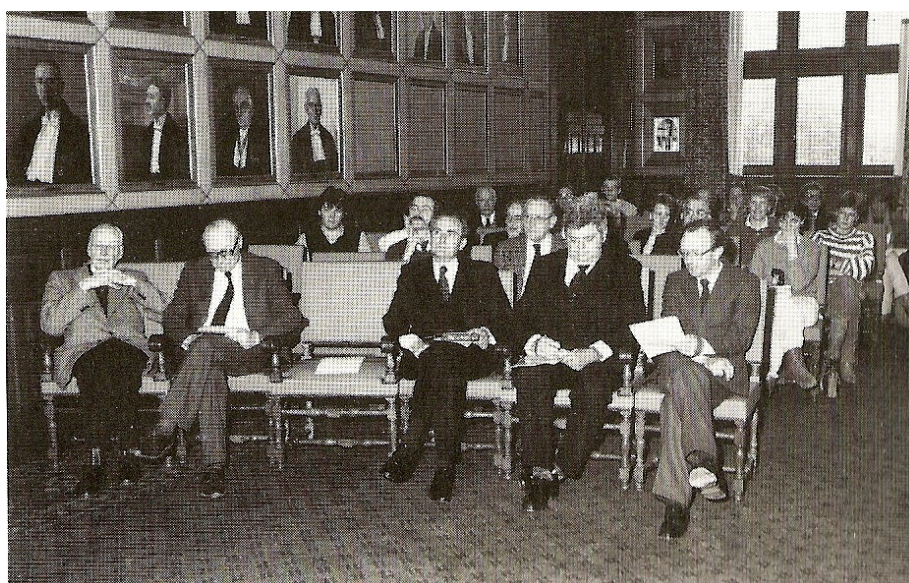
De Letterenfaculteit toonde zich bereid een vaste halve plaats aan het NAHI te verbinden voor bibliografische werkzaamheden en verleende Kooij tevens voor vier jaar ondersteuning voor twee dagen in de week van een historicus in de persoon van dr. M.A.W. Gerding, provinciaal historicus van Drenthe, om het NAHI met hem als derde geldstroom instelling gestalte te geven. Het College van Bestuur van Wageningen Universiteit zorgde voor een substantieel startkapitaal. De steun van het Ministerie van LNV kreeg de vorm van twee promo-

tieprojecten, waarin twee assistenten in opleiding onderzoek doen naar respectievelijk de streekverbetering en de ruilverkaveling.

Wat bleef was de instituutsreeks *Historia Agriculturae*. Sinds 1998 verschenen alweer vier afleveringen, zodat bij de viering van het vijftig jarig bestaan op 30 november 2000 nummer 30 en 31 gepresenteerd konden worden.

*Dit artikel is geheel gebaseerd op het archief van de Stichting Nederlands Agonomisch-Historisch Instituut dat berust bij het instituut en dat in de zomer van 2000 door Erwin Karel en Hanneke de Vries van een keurige plaatsingslijst is voorzien. Ik ben hen daarvoor zeer dankbaar.

Ook het voormalig hoofd van het NAHI Peter Hoppenbrouwers ben ik zeer erkentelijk voor het vrijelijk gebruik dat ik heb mogen maken van zijn beschrijving van het NAHI tussen 1984 en 1993 die hij ten behoeve van de evaluatiecommissie in 1994 heeft samengesteld.

Geheel links NAHI oprichter prof. jhr. dr. P.J. van Winter, naast hem
secretaris van het NAHI mr. A.F. Stroink